
**ТРУДОВЕ ПРАВО;
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
LABOR LAW; THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY**

УДК: 349.2

Кісіль О. Ю.,

здобувач кафедри правового забезпечення господарської діяльності факультету

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Актуальність статті полягає в тому, що Пенсійне забезпечення відповідної категорії осіб є доволі складним, багатоаспектним правовим інститутом, що має значну кількість особливостей своєї безпосередньої реалізації. Враховуючи специфіку правового статусу поліцейських, пенсійне забезпечення, що здійснюється по відношенню до них буде мати ще ряд особливостей і відмінностей. Ось чому повноцінне дослідження інституту соціального забезпечення поліцейських обумовлює необхідність визначення сутності й особливостей їх пенсійного забезпечення. У статті акцентується увага на тому, що пенсійне забезпечення поліцейських є одним з провідних аспектів їх соціального захисту та соціального забезпечення в цілому. Запропоновано авторське визначення поняття пенсійного забезпечення поліцейських. В якості специфіки нормативної регламентації пенсійного забезпечення поліцейських названо доволі значну кількість як загальних, так і спеціальних законодавчих актів, на підставі яких воно здійснюється, що потребує вироблення напрямків його вдосконалення.

Ключові слова: пенсія, пенсійне забезпечення, поліцейський, Національна поліція України, грошові виплати.

Актуальність теми. Однією з найважливіших складових соціального захисту поліцейських є їх пенсійне забезпечення. Як цілком слушно відмічають у науково-правових колах, пенсійне забезпечення слід розглядати як державну базову гарантію розвитку суспільства, оскільки воно охоплює одночасно інтереси як працездатного, так і непрацездатного населення. Саме пенсійне забезпечення розглядається як особливий складовий елемент соціальної функції держави і, разом з тим, як сукупність методів задоволення матеріальних потреб тих верств населення, які, відповідно до чинного національного законодавства, мають право на отримання пенсії [1, с. 88]. Пенсійне забезпечення відповідної категорії осіб є доволі складним, багатоаспектним правовим інститутом, що має значну кількість особливостей своєї безпосередньої реалізації. Враховуючи специфіку правового статусу поліцейських, пенсійне забезпечення, що здійснюється по

відношенню до них буде мати ще ряд особливостей і відмінностей. Ось чому повноцінне дослідження інституту соціального забезпечення поліцейських обумовлює необхідність визначення сутності й особливостей їх пенсійного забезпечення.

Стан дослідження. Окремі проблемні питання пенсійного забезпечення працівників поліції у своїх наукових працях розглядали: Т.В. Кравчук, В.І. Грушко, В.В. Фещук, Т.О. Дідковська, С.М. Бортник, М.М. Клемпарський, В.І. Боднар, М.С. Бідюкова, М.О. Дей, О.С. Гальченко та багато інших. Разом із тим, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, практика свідчить про те, що в зазначеній сфері існує ряд теоретичних та практичних проблем.

Саме тому метою статті є: з'ясувати сутність та зміст пенсійного забезпечення поліцейських.

Виклад основного матеріалу. Вирішуючи поставлене наукове завдання, відразу слід відмітити те, що, не дивлячись на доволі значну кількість нормативно-правових актів, положення яких визначають правові засади пенсійного забезпечення, в тому числі поліцейських, його сутності в законодавстві не визначено. Неоднотайні в своїх позиціях під час визначення сутності досліджуваної категорії і вчені-правознавці. Так, доволі часто сутність пенсійного забезпечення визначають, включаючи в його зміст категорію «матеріальне забезпечення». Наприклад, в юридичній енциклопедичній літературі оперують терміном пенсійне забезпечення військовослужбовців, сутність якого розкривають як форми матеріального (грошового) забезпечення осіб, звільнених з дійсної військової служби, в установлених чинним національним законодавством випадках [2, с. 470]. Дещо схоже визначення досліджуваної категорії надає авторський колектив сучасної правової енциклопедії, на думку якого, державне пенсійне забезпечення – це гарантоване державою матеріальне забезпечення непрацездатних громадян за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій [3, с. 97]. Досліджуючи сутність поняття та зміст сфери пенсійного забезпечення в Україні, Л. В. Сорокіна вважає, що під пенсійним забезпеченням необхідно розуміти процес матеріальної підтримки індивіда, безпосередньо пов'язаний з його трудовою діяльністю, терміни та умови якого залежать від розміру заробітної плати, стажу роботи, умов праці тощо [4, с. 145]. Усі з наведених підходів до визначення сутності категорії «пенсійне забезпечення» мають схожі недоліки.

По-перше, з урахуванням того, що в наведених випадках сутність пенсійного забезпечення визначається з точки зору юриспруденції, то не зовсім коректно виглядає відсутність у його змісті вказівки на те, що такий різновид діяльності уповноважених державою суб'єктів здійснюється на основі й на виконання нормативно-правових приписів. При цьому, як свідчить проведений нижче аналіз підходів учених-правознавців до визначення сутності даної категорії, більшість з них також будуть мати вказаний недолік. Більш того, даний напрямок соціального забезпечення особи, в тому числі поліцейських, буде відрізнятися регламентацією значної кількості нормативно-правових актів, положення яких також будуть проаналізовані окремо. По-друге, сутність пенсійного забезпечення не можна ототожнювати з матеріальним забезпеченням, оскільки останнє в

своїй більшості пов'язано не з грошовими виплатами, а з обігом певних матеріальних об'єктів.

Говорячи про законодавчі приписи, слід зазначити, що Закон України «Про Національну поліцію» використовує термін «фінансове та матеріально-технічне забезпечення поліції», зокрема його Розділ X має однойменну назву [5]. Як свідчить аналіз ст. 105 (фінансування та матеріально-технічне забезпечення поліції) вищенаведеного нормативно-правового акта [5], в її положеннях, по-перше, мова йде про забезпечення, що здійснюється по відношенню до поліції в цілому, а не до поліцейських, тобто до органу влади, а не його посадової особи. По-друге, про фінансування й оперування певними матеріальними ресурсами поліції. Зокрема, вказується, що майно поліції є державною власністю та належить їй на праві оперативного управління.

Отже, пенсійне забезпечення поліцейських не можна визначати через таку категорію як «матеріальне забезпечення» і навіть через схожі до неї категорії або ж окремі напрямки діяльності, які прийнято нею позначати. З огляду на що не зовсім вдалим виглядає підхід до визначення сутності пенсійного забезпечення, запропонований Т.В. Кравчук під час дослідження особливостей його здійснення в солідарній пенсійній системі України в разі втрати годувальника. На думку вченої, пенсійне забезпечення являє собою форму матеріального забезпечення фізичних осіб-суб'єктів як загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, так і недержавного пенсійного забезпечення у вигляді пенсій і соціальних послуг, які формуються за рахунок страхових внесків, що сплачуються за кошти юридичних та/або фізичних осіб, державного й місцевого бюджетів, цільових фондів, та акумулюються на банківських рахунках Пенсійного та Накопичувального фондів, недержавних пенсійних фондів, банківських установ [6, с. 29]. Окрім цього, наведене визначення вказаної дефініції виглядає доволі громіздким, оскільки під час її формування здійснена спроба вказати в її змісті як основні, так і другорядні її ознаки, з огляду на що, як цілком слушно було зазначено з приводу подібного випадку, воно набуває формально-юридичний характер [7, с. 12]. Разом із тим слід відмітити й вдалу спробу виокремити в наведеному визначенні сутності пенсійного забезпечення його державну та недержавну форми, про що доволі часто забувають як на сторінках фахової юридичної літератури, так і окремі з вчених-правознавців у своїх дослідженнях.

Наприклад, у монографічній праці «Пенсійна система України» В. І. Грушко сутність пенсійного забезпечення визначає як державного мінімального забезпечення трудовими та соціальними пенсіями непрацездатних громадян [8, с. 26]. Досліджуючи особливості правового регулювання й організації пенсійного страхування в Україні, В. В. Фещук вказує на те, що під пенсійним забезпеченням слід розуміти систему державних соціальних гарантій, відповідно до яких пенсії мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, незалежно від участі особи в солідарній системі пенсійного страхування, заснованого виключно на принципі солідарного перерозподілу пенсійних внесків [9, с. 14]. Тобто в усіх з наведених вище випадках при визначенні сутності категорії «пенсійне забезпечення» зазначається, що воно є виключно державним.

Разом із тим в нашій державі функціонує система недержавного пенсійного забезпечення, правові, економічні й організаційні засади якої, а також правовідносини, пов'язані із здійсненням окремих різновидів діяльності в її межах, врегульовано Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 року. Відповідно до ст. 2 вищенаведеного нормативно-правового акта система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат [10]. Відповідно до ст. 14.1.116 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. недержавне пенсійне забезпечення – це пенсійне забезпечення, яке здійснюється недержавними пенсійними фондами, страховими організаціями та банками відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та/або страховими організаціями за договорами страхування довічної пенсії відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та/або страховиками за договорами страхування додаткової пенсії відповідно до підпункту 14.1.522 п 14.1 ст. 14 Податкового кодексу України [11]. Більш того, досліджуючи адміністративно-правові засади пенсійного забезпечення осіб, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, С. А. Глуценко підкреслює той факт, що в Україні сьогодні офіційно зареєстровано близько 100 недержавних пенсійних фондів. Уже нині понад п'ять тисяч українських пенсіонерів, крім державної пенсії, отримують свої накопичені пенсії [12, с. 38]. Аналіз наведених законодавчих приписів свідчить про те, що пенсійне забезпечення не може бути визнано таким, що здійснюється виключно державою, тобто має лише державну форму своєї реалізації.

Аналізуючи підходи учених-правознавців стосовно визначення сутності пенсійного забезпечення відповідної категорії осіб, не можна не помітити випадки, пов'язані з виділенням у його змісті певних грошових виплат. Зокрема, в науково-правових колах відмічають те, що пенсійне забезпечення слід розглядати як сукупність наступних елементів: 1) грошові виплати з метою задоволення життєвих потреб громадян, які мають право на їх отримання; 2) гарантування таким громадянам здійснення цього права; 3) державний захист та охорона прав пенсіонерів [143, с. 23]. Визначення сутності пенсійного забезпечення через відповідні грошові виплати, вважаємо, є цілком виправданим підходом, оскільки складовим елементом даної дефініції виступає власне категорія «пенсія». З точки зору етимології, слово «пенсія» походить з латинської мови, від слова «pensio», що на українську мову буквально може бути перекладено як платіж або ж виплата [13, с. 472]. При цьому згідно із ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. пенсія – це щомісячна пенсійна виплата в солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яку отримує застрахована особа в разі досягнення нею передбаченого цим Законом пенсійного віку чи визнання її особою з інвалідністю, або отримують члени її сім'ї у випадках, визначених цим

Законом. Сутність пенсійної виплати в положеннях вищенаведеного нормативно-правового акта визначено як грошової виплати в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що здійснюються у вигляді пенсії, довічної пенсії або одноразової виплати [14]. Із чого слідує, що пенсійне забезпечення, що реалізується в формі відповідної пенсії, цілком виправдано може бути визначено як певна грошова виплата, з огляду на що підходить учених-правознавців, які акцентують увагу на даному аспекті досліджуваної категорії, з урахуванням деяких, в більшості випадків незначних уточнень, можуть бути використані нами.

Так, досліджуючи особливості пенсійного забезпечення працівників на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці, Т.О. Дідковська вказує на те, що пенсійне забезпечення – це комплексні організаційно-правові заходи, метою яких є задоволення життєвих потреб шляхом здійснення грошових виплат громадянам, які мають право на їх отримання, а також гарантування пенсіонерам здійснення свого права, державний захист та охорона їхніх прав [15, с. 24]. Наведений підхід до визначення сутності пенсійного забезпечення виглядає дещо не завершеним. Зокрема, з його аналізу не зовсім зрозуміло чиї життєві потреби мають бути задоволені внаслідок здійснення пенсійного забезпечення, а також про які саме права пенсіонерів, в тому числі їх захист, йде мова під час його реалізації.

У контексті досліджуваного питання не можемо оминати увагою підхід до визначення сутності пенсійного забезпечення поліцейських, запропонований С.М. Бортником під час дослідження проблематики правового регулювання трудових прав поліцейських. На думку вченого, пенсійним забезпеченням поліцейських є різновид гарантії соціальної захищеності поліцейських, що пов'язаний з отриманням ними встановлених грошових виплат задля задоволення їх життєвих потреб після звільнення зі служби в органах Національної поліції, які мають місце у випадках, порядку та на умовах, передбачених законодавством [16, с. 326]. Також слід навести визначення сутності пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ, запропоноване М.М. Клемпарським під час дослідження ним проблематики правового регулювання даної сфери суспільних відносин. Учений вважає, що під пенсійним забезпеченням працівників органів внутрішніх справ необхідно розуміти грошові виплати, які безпосередньо залежать від їх попередньої службово-трудової діяльності, а в деяких випадках і від інших обставин (настання страхового ризику, суми попереднього внеску тощо) що виплачуються із спеціально створених фондів, як державних так і недержавних за умов і у порядку передбачених нормативно-правовими актами [17, с. 25-26]. У наведених визначеннях сутності пенсійного забезпечення доволі вдало акцентовано увагу на основному аспекті пенсійного забезпечення поліцейських (працівників органів внутрішніх справ) – пенсії за вислуги років. Разом із тим, даний аспект пенсійного забезпечення є не єдиний, що й не враховують зазначені вище науковці.

Так, відповідно до ст. 102 Закону України «Про Національну поліцію» пенсійне забезпечення поліцейських та виплата одноразової грошової допомоги після звільнення їх зі служби в поліції здійснюються в порядку та на умовах, визначених Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [5]. Тобто на рівні

спеціального законодавчого акта, положення якого визначають правовий статус поліцейських, питання їх пенсійного забезпечення не врегульовано, а лише міститься відсилання на інший нормативно-правовий акт. Як зазначено в преамбулі Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 9 квітня 1992 р., він визначає умови, норми та порядок пенсійного забезпечення громадян України із числа осіб, які перебували на військовій службі, службі в органах внутрішніх справ, Національній поліції, Службі судової охорони, державній пожежній охороні, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, органах і підрозділах цивільного захисту, податковій міліції чи Державній кримінально-виконавчій службі України, та деяких інших осіб, які мають право на пенсію за цим Законом. Закон має на меті реалізацію особами, які мають право на пенсію за цим Законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом, і спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України [18].

Як свідчить аналіз ст. 1 вищенаведеного нормативно-правового акта, серед різновидів пенсійного забезпечення поліцейських необхідно виокремити довічну пенсію за вислугу років, пенсію по інвалідності, а також пенсію в разі втрати годувальника [18]. А тому під час визначення сутності пенсійного забезпечення поліцейських не можна обмежуватися лише одним з названих його різновидів. Окрім цього, як свідчить аналіз вищенаведеного матеріалу, правове регулювання пенсійного забезпечення поліцейських має особливості, що знаходять свій прояв у його заплутаності, зокрема значної кількості нормативно-правових актів, на основі яких воно здійснюється. Зокрема, спеціальний законодавчий акт, що визначає основи правового статусу поліцейських має відсилання на ще один спеціальний закон, який встановлює особливості нормативної регламентації пенсійного забезпечення не тільки поліцейських, а ще ряду осіб. При цьому, будучи прийнятим на початку здобуття нашою державою незалежності, Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» мав майже сімдесят редакцій, що без сумніву негативно впливає на стабільність правового регулювання даної сфери суспільних відносин. Більш того, окремі аспекти пенсійного забезпечення поліцейських визначено ще в ряді законів України, наприклад: Основах законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від 14 січня 1998 р.; Законі України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення» від 9 липня 2003 р.; Законі України «Про пенсійне забезпечення» від 5 листопада 1991 р.; Законі України «Про пенсії за особливі заслуги перед Україною» від 1 червня 2000 р.; Законі України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування» від 26 червня 1997 р. Окрім цього, питання пенсійного забезпечення поліцейських врегульовано значною кількістю підзаконних нормативно-правових актів.

Висновок. Таким чином, як свідчить аналіз вищенаведених позицій, пенсійне забезпечення поліцейських є одним з провідних аспектів їх соціального захисту та соціального забезпечення в цілому. Сутність пенсійного забезпечення поліцейських може бути визначено як регламентована

нормативно-правовими актами діяльність із надання поліцейському при наявності в нього визначеної законодавством вислуги років або отриманням ним інвалідності, а також у разі його загибелі, смерті або зникнення безвісті членам його сім'ї грошових виплат. В якості специфіки нормативної регламентації пенсійного забезпечення поліцейських слід розглядати доволі значну кількість як загальних, так і спеціальних законодавчих актів, на підставі яких воно здійснюється, що потребує вироблення напрямків його вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуцалова Ю. Є. Фінансова-економічна сутність пенсійного забезпечення в Україні. *Економічний вісник*. 2015. № 2. С. 86-93
2. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 4 : Н-П. К. : Вид-во «Юридична думка», 2002. 720 с.
3. Сучасна правова енциклопедія / О.В. Зайчук, О.Л. Копиленко, В.С. Ковальський [та ін.]; за заг. ред. О.В. Зайчука ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. 2-ге вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
4. Сорокіна Л. В. Поняття та зміст сфери пенсійного забезпечення в Україні. *Право.ua*. 2013. № 1(3). С. 142-149
5. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40-41. Ст. 379
6. Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Одеса, 2008. 212 с.
7. Пчелін В. Б. Перегляд адміністративних актів органів внутрішніх справ : дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків, 2011. 190 с.
8. Грушко В. І. Пенсійна система України / Грушко В.І. К. : Кондор, 2006. 336 с.
9. Фещук В. В. Правове регулювання та організація пенсійного страхування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. К., 2010. 18 с.
10. Про недержавне пенсійне забезпечення: закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 47-48. Ст. 372.
11. Податковий кодекс України: закон України від 02.12.2010 № 2755- VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112
12. Глущенко С. А. Адміністративно-правові засади пенсійного забезпечення осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07. Київ, 2019. 201 с.
13. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 4 : Н-П. К.: Вид-во «Юридична думка», 2002. 720 с.
14. Про загальнообов'язкове державне пенсійне забезпечення: закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 49-50. Ст. 376

15. Дідковська Т. О. Пенсійне забезпечення працівників на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2008. 208 с.

16. Бортник С. М. Проблеми правового регулювання трудових прав поліцейських : дис. ... доктора юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2018. 389 с.

17. Клемпарський М. М. Правове регулювання пенсійного забезпечення працівників органів внутрішніх справ: дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05. Харків, 2004. 224 с.

18. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: закон України від 09.04.1992 № 2262-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399

O. Kisil

PENSION PROVISION FOR POLICE OFFICERS IN UKRAINE

The relevance of the article is that the Pension Provision of the relevant category of persons is a rather complex, multifaceted legal institution that has a significant number of features of its direct implementation. Given the specifics of the legal status of police officers, the pension provided to them will have a number of features and differences. That is why a full-fledged study of the institute of social security of police officers necessitates the definition of the essence and features of their pension provision. The article emphasizes that the pension provision of police officers is one of the leading aspects of their social protection and social security in general. The author's definition of the concept of pension provision for police officers is proposed. As a specificity of the normative regulation of the pension provision of police officers, a considerable number of both general and special legislative acts, on the basis of which it is carried out, is named, which requires the development of directions for its improvement.

Keywords: *pension, pension provision, police officer, National Police of Ukraine, cash payments.*